

آسیب شناسی خانواده

دکتر باب اله بخشی پور جویباری

امروزه کتاب‌خوانی و علم‌آموزی، نه تنها یک وظیفه ملی، که یک واجب دینی است.^۱

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتاب‌خوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پر بار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه مطالعه هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان، تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین

۱. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت آغاز هفته کتاب ۷۲/۱۰/۴

سوره‌ای که بر آن فرستاده عظیم‌الشان خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد شده‌است: «إِقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند.

دانشگاه پیام‌نور با گستره جغرافیایی ایران‌شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه‌جا و همه‌وقت، به‌عنوان دانشگاهی کتاب‌محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه‌سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره‌گیری از تجربه‌های گرانقدر استادان و صاحب‌نظران برجسته کشورمان، کتاب‌ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام‌نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به‌طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه مهم و خطیر یاری‌رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه خطیر یاری می‌رسانند، سپاسگزاری می‌نماییم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام‌نور را منزلگاه اندیشه‌سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده‌اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

دانشگاه پیام‌نور

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	یازده
فصل اول. خانواده.....	۱
هدف کلی.....	۱
هدف‌های یادگیری.....	۱
مقدمه.....	۱
۱-۱ تعریف مفهوم خانواده.....	۱
۲-۱ سیستم خانواده.....	۲
۳-۱ ویژگی خانواده.....	۳
۱-۳-۱ ویژگی خانواده از نگاه ستیر.....	۳
۴-۱ انواع خانواده.....	۳
۵-۱ مراحل زندگی در خانواده.....	۴
۶-۱ مؤلفه‌های توانمندساز خانواده.....	۵
خلاصه فصل اول.....	۵
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول.....	۶
خودآزمایی تشریحی فصل اول.....	۷
فصل دوم. آسیب شناسی خانواده.....	۹
هدف کلی.....	۹
هدف‌های یادگیری.....	۹
مقدمه.....	۹
۱-۲ آسیب شناسی اجتماعی.....	۱۰
۲-۲ آسیب شناسی خانواده.....	۱۰

۱۲.....	۲-۳ انواع آسیب‌های خانواده.....
۱۳.....	۲-۴ اهمیت آسیب شناسی خانواده.....
۱۴.....	۲-۵ عوامل پیدایش آسیب‌های خانواده.....
۱۶.....	خلاصه فصل دوم.....
۱۷.....	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم.....
۱۸.....	خودآزمایی تشریحی فصل دوم.....
۱۹.....	فصل سوم. نظریه‌ها و رویکردها در مورد آسیب شناسی در خانواده.....
۱۹.....	هدف کلی.....
۱۹.....	هدف‌های یادگیری.....
۱۹.....	مقدمه.....
۲۰.....	۳-۱ نظریه ساختاری.....
۲۱.....	۳-۲ نظریه شناختی-رفتاری.....
۲۲.....	۳-۳ نظریه روان پویایی.....
۲۳.....	۳-۴ نظریه بوئنی.....
۲۵.....	۳-۵ نظریه گاتمن.....
۲۵.....	۳-۶ نظریه ستیر.....
۲۶.....	۳-۷ نظریه مک مستر.....
۲۷.....	۳-۸ نظریه‌های دیگر.....
۲۹.....	خلاصه فصل سوم.....
۳۰.....	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم.....
۳۱.....	خودآزمایی تشریحی فصل سوم.....
۳۳.....	فصل چهارم. مشکلات ساختاری خانواده.....
۳۳.....	هدف کلی.....
۳۳.....	هدف‌های یادگیری.....
۳۳.....	مقدمه.....
۳۴.....	۴-۱ ساختار خانواده.....
۳۵.....	۴-۲ خرده نظام‌های خانواده.....
۳۷.....	۴-۳ مرزهای خانواده.....
۳۹.....	۴-۴ مثلث‌ها.....
۳۹.....	۴-۵ ساختار قدرت: اتحاد، قدرت و تبانی.....
۴۱.....	۴-۶ تمایز یافتگی.....
۴۲.....	خلاصه فصل چهارم.....
۴۳.....	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل چهارم.....
۴۴.....	خودآزمایی تشریحی فصل چهارم.....

فصل پنجم. مشکلات ارتباطی خانواده.....	۴۵
هدف کلی.....	۴۵
هدف‌های یادگیری.....	۴۵
مقدمه.....	۴۵
۱-۵ تعریف ارتباط.....	۴۶
۲-۵ مهارت‌های ارتباطی.....	۴۶
۳-۵ طرحواره خانوادگی.....	۴۹
۴-۵ انواع چهارگانه طرحواره خانوادگی.....	۴۹
خلاصه فصل پنجم.....	۵۲
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل پنجم.....	۵۳
خودآزمایی تشریحی فصل پنجم.....	۵۵
فصل ششم. تعارض در خانواده.....	۵۷
هدف کلی.....	۵۷
هدف‌های یادگیری.....	۵۷
مقدمه.....	۵۷
۱-۶ تعریف تعارض.....	۵۸
۲-۶ تعارض زناشویی.....	۵۸
۱-۲-۶ تقسیم‌بندی کلی تعارضات زناشویی.....	۵۹
۲-۲-۶ فرایند تعارض زناشویی.....	۵۹
۳-۲-۶ سبک‌های متفاوت تعارض زناشویی.....	۶۰
۳-۶ تعارض والد-فرزند.....	۶۱
۴-۶ شکاف نسل‌ها و تعارض در خانواده.....	۶۳
۵-۶ سبک‌های فرزند پروری و تعارض در خانواده.....	۶۳
۶-۶ تعارض کار و خانواده.....	۶۶
۱-۶-۶ انواع تعارض کار- خانواده.....	۶۷
خلاصه فصل ششم.....	۶۸
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل ششم.....	۶۸
خودآزمایی تشریحی فصل ششم.....	۷۰
فصل هفتم. خشونت در خانواده.....	۷۱
هدف کلی.....	۷۱
هدف‌های یادگیری.....	۷۱
مقدمه.....	۷۱
۱-۷ خشونت در خانواده.....	۷۲
۲-۷ انواع خشونت‌های خانوادگی و مسامحه.....	۷۳

۷۳	۳-۷ نظریه‌های مرتبط با خشونت خانگی.....
۷۴	۴-۷ عوامل زمینه‌ساز خشونت زناشویی.....
۷۵	۵-۷ چرخه همسر آزاری.....
۷۵	۶-۷ آسیب‌های ناشی از خشونت در محیط خانواده.....
۷۶	۷-۷ انواع خشونت علیه کودکان.....
۷۶	۸-۷ آسیب‌های ناشی از خشونت علیه کودکان.....
۷۷	خلاصه فصل هفتم.....
۷۸	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل هفتم.....
۷۹	خودآزمایی تشریحی فصل هفتم.....
۸۱	فصل هشتم. طلاق و روابط فرا زناشویی.....
۸۱	هدف کلی.....
۸۱	هدف‌های یادگیری.....
۸۱	مقدمه.....
۸۲	۱-۸ تعریف طلاق.....
۸۲	۲-۸ انواع طلاق.....
۸۳	۳-۸ علل و انگیزه‌های طلاق.....
۸۵	۴-۸ نظریه‌های روانشناسی طلاق.....
۸۶	۵-۸ مراحل گذر از طلاق.....
۸۷	۶-۸ عوارض طلاق.....
۸۹	۷-۸ راهبردهای کاهش عوارض طلاق.....
۹۰	۸-۸ روابط فرا زناشویی.....
۹۰	۱-۸-۸ تعریف روابط فرا زناشویی.....
۹۰	۲-۸-۸ واکنش به روابط فرا زناشویی.....
۹۱	۳-۸-۸ رابطه تعهد و روابط فرا زناشویی.....
۹۲	۴-۸-۸ انواع روابط فرا زناشویی.....
۹۲	۵-۸-۸ نقش عوامل مختلف در روابط فرا زناشویی.....
۹۴	خلاصه فصل هشتم.....
۹۴	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل هشتم.....
۹۶	خودآزمایی تشریحی فصل هشتم.....
۹۷	فصل نهم. آسیب در خانواده‌های تک سرپرست و ازدواج مجدد.....
۹۷	هدف کلی.....
۹۷	هدف‌های یادگیری.....
۹۸	مقدمه.....
۹۸	۱-۹ خانواده‌های تک سرپرست.....

۹۸	۲-۹ آسیب کودکان در خانواده‌های تک سرپرست
۹۹	۳-۹ عوارض فقدان پدر
۱۰۰	۴-۹ زنان سرپرست خانوار
۱۰۱	۵-۹ آسیب‌های خانواده‌های تک والد
۱۰۱	۹-۵-۱ آسیب‌های اقتصادی
۱۰۱	۹-۵-۲ آسیب‌های آموزشی
۱۰۱	۹-۵-۳ آسیب‌های رفتاری
۱۰۲	۹-۵-۴ آسیب‌های ساختاری
۱۰۲	۹-۶ ازدواج مجدد
۱۰۳	۹-۷ آسیب‌های ازدواج مجدد
۱۰۷	خلاصه فصل نهم
۱۰۸	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل نهم
۱۰۹	خودآزمایی تشریحی فصل نهم
۱۱۱	فصل دهم. پیشگیری و درمان آسیب‌های خانواده
۱۱۱	هدف کلی
۱۱۱	هدف‌های یادگیری
۱۱۱	مقدمه
۱۱۳	۱۰-۱ آموزش مهارت‌های زندگی
۱۱۴	۱۰-۲ مهارت‌های ده‌گانه زندگی
۱۲۲	۱۰-۳ پیشگیری از مشکلات زوجین
۱۲۳	۱۰-۴ مداخلات درمانی برای زوجین ناسازگار و متعارض
۱۲۵	۱۰-۵ مداخلات درمانی برای خانواده‌های طلاق
۱۲۶	۱۰-۶ مداخله درمانی برای بهبود رابطه والد-فرزند
۱۲۷	۱۰-۷ مداخله درمانی برای مسئله خیانت
۱۲۹	۱۰-۸ مداخله درمانی برای خشونت‌های خانگی
۱۲۹	خلاصه فصل دهم
۱۳۰	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دهم
۱۳۱	خودآزمایی تشریحی فصل دهم
۱۳۳	پاسخنامه
۱۳۵	منابع

پیشگفتار

نهاد خانواده در فرهنگ این مرز و بوم از دیرباز دارای جایگاه رفیع و مقدس بود. نهادی ارزشمند که محور رشد و سلامت جسمانی، روانی، اجتماعی و معنوی اعضای خود است و با دیگر نهادهای جامعه چون نهادهای آموزشی، رسانه‌ای، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی ارتباط متقابلی دارد.

هر چقدر زندگی خانوادگی سالم‌تر باشد، زمینه و بستر رشد همه‌جانبه بیشتر فراهم خواهد شد، برعکس در صورت فراهم نبودن زندگی خانوادگی مناسب، امکان کج کاری و آسیب‌ها بیشتر وجود خواهد داشت و نیز باید بدانیم خانواده نیز همانند دیگر پدیده‌های اجتماعی متأثر از تغییرات و تحولات جهان به‌خصوص تغییر در تکنولوژی اطلاعات به‌ویژه رسانه‌های مجازی است؛ بنابراین اغلب مشکلات زندگی از درون خانواده‌ها به‌وجود می‌آید اعضای خانواده در ارتباط با یکدیگرند، عمل اعضاء بر سلامت یا عدم سلامت هر فرد و خانواده تأثیرگذار است.

امروزه شاهد تحولاتی در فرایند ازدواج، طلاق و فرزندپروری هستیم، هر چقدر تحولات جامعه پیچیده‌تر شود مراقبت از خانواده سخت‌تر خواهد شد. در این شرایط نیاز به مشاور و کمک گرفتن از متخصص بیشتر احساس می‌شود و در آینده این نیاز قوی‌تر خود را نشان خواهد داد.

اگر فرایند ازدواج خوب طی شود یعنی انتخاب مناسب (همراه با شناخت کافی باشد) صورت گیرد و پس از ازدواج نیز بر غنای روابط افزوده شود، امکان آسیب

کاهش خواهد یافت. (البته این مهم در اکثر موارد جز با کمک از مشاور محقق نخواهد شد).

کتاب حاضر به آسیب‌های حوزه خانواده می‌پردازد یعنی هدف اساسی ارائه اطلاعات نسبتاً روشنی از انواع آسیب‌های خانواده و ازدواج، راه‌های پیشگیری و درمان در حد دوره کارشناسی است.

این کتاب در ده فصل و برای دو واحد درسی دوره کارشناسی، در یک ترم تحصیلی تدوین شده است. فصل اول به مفهوم، کارکردها و ساختارهای خانواده می‌پردازد، در فصل دوم مفهوم آسیب شناسی خانواده، انواع آسیب‌ها مطالبی به نگارش در آمد، در فصل سوم نظرها و رویکردها در آسیب خانواده مورد بررسی قرار گرفت، فصل چهارم در مورد ساختارهای خانواده آسیب‌زا مطالبی طرح گردید، در فصل پنجم ارتباط، ارتباطات آسیب‌زا و الگوهای ارتباطی بررسی شد، در فصل ششم تعارض زناشویی، تعارض با والدین و تعارض کار و خانه مورد بحث قرار گرفت، در فصل هفتم خشونت خانگی و آسیب‌های ناشی از آن توضیح داده شد، در فصل هشتم طلاق و روابط فرا زناشویی مورد بررسی واقع گردید، در فصل نهم تک والدینی و ازدواج مجدد بحث شد و در فصل دهم پیشگیری و درمان آسیب‌ها بررسی شد.

تلاش گردید کتاب به زبان ساده و قابل فهم دانشجویان کارشناسی رشته‌های مشاوره و روان شناسی با کمترین نقص تألیف شود، ولی از آنجایی که هیچ کاری بی نقص نخواهد بود لذا از اساتید محترم و دانشجویان عزیز درخواست می‌شود جهت کاهش نقایص و یا ارتقای محتوای این کتاب، انتقادات و پیشنهادهای خود را به اطلاع مؤلف برسانند.

در خاتمه وظیفه خود می‌دانم از همه کسانی که در تألیف کتاب به اینجانب یاری رساندند تقدیر و تشکر کنم.

دکتر باب الله بخشی‌پور جویباری

Email:ba_bakhshipour@yahoo.com

فصل اول

خانواده

هدف کلی

هدف کلی این فصل آشنایی دانشجو با تعریف، ویژگی‌ها، کارکرد و انواع خانواده، همچنین مراحل خانواده است.

هدف‌های یادگیری

از دانشجو انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری مطالب این فصل بتواند:

۱. خانواده را تعریف کند.
۲. ویژگی‌های خانواده را نام ببرد.
۳. انواع خانواده را توضیح دهد.
۴. مراحل زندگی در خانواده را توضیح دهد.

مقدمه

مبدأ تشکیل خانواده به دوران ماقبل تاریخ یعنی اعصاری که نیاکان آدمیان ما اولین خانواده‌ها را تشکیل دادند، بازمی‌گردد. گرچه خانواده در طول تاریخ رشد و تکامل یافته است. لیکن بسیاری از وظایف و عملکردهای اولیه خود را همچنان حفظ کرده است (گلادینگ، ترجمه بهاری، بهرامی، سیف و تبریزی، ۱۳۸۲).

۱-۱ تعریف مفهوم خانواده

خانواده، نظامی اجتماعی و طبیعی با تمام ویژگی‌های خاص خود است. نظامی که یک

دسته قواعد، نقش‌ها، یک ساختار قدرت، اشکال مرابوده و ارتباط، روش‌های گفت‌وگو و حل مسئله را که انجام مؤثر وظایف گوناگون را ممکن می‌سازد، ایجاد می‌کند. رابطه اعضای این خرده‌فرهنگ رابطه‌ای عمیق و چند لایه است (گلدینگ، ترجمه تاجیک اسمعیلی و رسولی، ۱۳۹۴). به عبارتی خانواده، نظام عاطفی پیچیده‌ای است که چند نسل را در برمی‌گیرد و وجه تمایز آن با سایر نظام‌های اجتماعی در وفاداری، عاطفه و دائمی بودن عضویت در آن است (گلدنبرگ و گلدنبرگ^۱، ۲۰۱۲).

۲-۱ سیستم خانواده

سیستم یا نظام موجودی است متشکل از اجزا یا واحدهایی که با هم تغییر می‌کنند و هر واحد وابسته به وضعیت سایر واحدهاست. نظام‌های مختلفی وجود دارند، مثل منظومه شمسی، منظومه زیستی (اکوسیستم)، نظام قضایی، نظام‌های الکترونیکی، و جز این‌ها. در هر مورد، مؤلفه‌ها با یکدیگر در تعامل هستند به گونه‌ای که هر یک بر دیگری تأثیر گذاشته و از آن متأثر می‌شود و با همدیگر، یک کل - یا نظام - را تشکیل می‌دهند که چیزی بیش از مجموع اجزای به هم وابسته آن است. خانواده معرف چنین نظامی است و در آن، اعضای خانواده به صورت گروه سازمان‌دهی شده‌اند و یک کل ساخته‌اند که از مجموع یکایک اجزای آن، فراتر است (گلدنبرگ و گلدنبرگ، ترجمه حسین شاهی برواتی و همکاران، ۱۳۸۷).

یک عضو نظام می‌تواند به وسیله نظام یاری شود یا آسیب ببیند. به همین شکل یک عضو نظام، می‌تواند به نظام کمک کند یا آسیب بزند. تعاملات دائماً رخ می‌دهند. از آنجایی که نظام خانواده به هر حال تشکیل می‌شود، تأثیرگذارترین نظام در زندگی یک فرد است و با تسهیل عملکرد خانواده، به هر عضو کمک می‌کند (کونولی و کونولی، ترجمه تبریزی، قدرتی و احمدی، ۱۳۸۹).

وجه تمایز خانواده از سایر سیستم‌های اجتماعی بدین صورت است که ورود به سیستم خانوادگی از لحظه تولد، یا فرزندخواندگی یا ازدواج آغاز می‌شود و اعضا تنها به واسطه مرگ از هم جدا می‌شوند و جدایی تمامی ارتباطات خانوادگی غیرممکن است (کار^۲، ۲۰۱۲). علاوه بر آن، برخلاف اعضای متعلق به نظام‌های غیر خانوادگی که

1. Goldenberg & Goldenberg

2. Carr

عمدتاً می‌توان در غیاب آن‌ها عضو جدیدی را جایگزین ساخت، اعضای خانواده تعویض ناپذیر^۱ هستند (گلدنبرگ و گلدنبرگ، ترجمه حسین شاهی برواتی و سیامک نقش‌بندی و الهام ارجمند، ۱۳۹۵).

۳-۱ ویژگی خانواده

خانواده یک نظام اجتماعی و طبیعی است که ویژگی‌های خاص خود را دارد. همه خانواده‌ها بر مبنای ویژگی‌هایی همچون محبت، وفاداری و تداوم عضویت پایدارند و همین ویژگی‌ها خانواده را از سایر نظام‌های اجتماعی متمایز می‌سازد، حتی هنگامی که این ویژگی‌ها مورد چالش قرار می‌گیرند. مثل زمانی که بحران خانوادگی پیش می‌آید (گلدنبرگ و گلدنبرگ، ۲۰۱۲).

۱-۳-۱ ویژگی خانواده از نگاه ستیر

ویرجینیا ستیر^۲ به‌عنوان یک مددکار اجتماعی هفت ویژگی را برای خانواده متصور است:

- فراهم کردن تجربه دیگر خواهی
- تولید نسل
- آموزش همکاری اقتصادی (تقسیم کار)
- حفظ حریم و تابوها، انتقال فرهنگ به فرزندان (انتقال عواطف، ارتباطات و...)
- تشخیص زمان بلوغ و بزرگسالی و تغییر نقش‌ها
- فراهم کردن مراقبت‌های والدینی برای فرزندان (پروین و جان، ترجمه جوادی و کدیور، ۱۳۹۱).

۴-۱ انواع خانواده

در منابع گوناگون، ساختار اصلی خانواده به دو شکل در نظر گرفته شده است: خانواده گسترده و خانواده هسته‌ای. خانواده هسته‌ای از زن و شوهر و فرزندان ازدواج نکرده تشکیل می‌شود. این نوع خانواده بنیان جوامع صنعتی کنونی را تشکیل می‌دهد که در

گسترش شهرنشینی و توسعه صنعتی شکل گرفته‌اند. خانواده گسترده بر بستگی‌های نسبی و سببی استوار است و شامل چند گروه خونی و چند گروه زناشویی می‌شود (فاضل‌نیا، ۱۳۹۳)، درحالی‌که درگذشته ازدواج از طریق خانواده و شبکه خویشاوندی صورت می‌گرفت؛ بنابراین، می‌توان دریافت که مهم‌ترین تفاوت خانواده هسته‌ای با انواع دیگر خانواده، جدایی محل تولد و محل زندگی و همچنین، نوع همسرگزینی است (توسلی، ۱۳۹۷).

به‌طورکلی می‌توان گفت به‌تدریج که جوامع به سمت صنعتی شدن گرایش پیدا می‌کنند، شکل خانواده از خانواده گسترده به خانواده هسته‌ای تغییر می‌یابد و متعاقب آن خانواده در پاره‌ای از کارکردها اغلب و در پاره‌ای دیگر بخشی از کارکردهایش را از دست می‌دهد و نهادهای دیگر عهده‌دار انجام این کارکردها می‌شوند، دگرگونی در ساختار خانواده در جوامع صنعتی، از کوچک شدن حجم خانواده، دگرگون شدن برداشت‌های افراد از طلاق و تغییراتی در نقش‌های مردان و زنان سرچشمه می‌گیرد (توسلی و فاضل، ۱۳۹۰).

در خانواده گسترده گذشته، مردان منابع بیشتری چون شغل و درآمد را در اختیار داشتند؛ لذا قدرت بیشتری از سوی آن‌ها در خانه اعمال می‌شد؛ اما با تغییرات گسترده در جامعه مدرن، خانواده نیز دچار دگرگونی‌های عمیقی شده است. یکی از این تغییرات، کنش متقابل میان زن و شوهر و تغییر در مفهوم نقش است. دگرگونی‌های اجتماعی، تحول در الگوهای زندگی جوامع شهری و ورود زنان به اجتماع موجب تغییر و تحول در نگرش افراد در توزیع نقش‌ها و به تبع آن، توزیع قدرت در خانواده شده است (سایینی، ۱۹۹۱؛ به نقل از حسینیان، کرمی و امینی، ۱۳۹۱).

به دنبال تغییرات پدید آمده در ساختار و نظام خانواده، گونه‌های جدیدی از این واحد با نام‌های «خانواده تک والد» و «ازدواج مجدد» امروزه در بسیاری از کشورها، به‌ویژه، کشورهای صنعتی پدیدار گردیده است؛ که در فصل‌های بعد بدان اشاره خواهد شد.

۱-۵ مراحل زندگی در خانواده

مراحل زندگی در خانواده عبارت است: از همسرگزینی و تشکیل زوج، مرحله ازدواج و پیامدهای آن، تولد بچه(ها)، خانواده با فرزندان کوچک، خانواده با فرزندان مدرسه‌ای

و نوجوان، (اواسط ازدواج)، خانواده با فرزندان بزرگسال (والدین میانسال)، مرحله جدایی بچه‌ها از والدین و بازنشستگی و پیری (بارکر^۱)، ترجمه دهقانی و دهقانی، (۱۳۹۰) که شناخت نیازها، انتظارات، وظایف، کارکردها، تطابق و بازسازی، مقابله با تغییرات درونی و بیرونی و محدودیت‌ها در هر یک از این مراحل، برای شناخت خانواده سالم ضروری است.

دانشجوی عزیز، شما در چه مرحله از مراحل زندگی خانوادگی قرار دارید؟

۱-۶ مؤلفه‌های توانمندساز خانواده

باید در جهت توانمندسازی خانواده کوشید. هر خانواده دارای اعضای است که رشد فردی او مهم خواهد بود هر چقدر اعضاء توانمندتر باشد خانواده نیز قوی‌تر خواهد بود و چنین خانواده‌هایی ارتباط مناسب با دیگر نظام‌های جامعه برقرار خواهند کرد.

الف) بُعد فردی^۲: در بُعد فردی که عوامل فردمحور است و غالباً بر شخصیت افراد تمرکز دارد.

ب) بُعد خانوادگی^۳: مؤلفه‌های توانمندساز خانواده در بُعد خانوادگی که جهت‌گیری بر کل خانواده متمرکز است.

ج) بُعد اجتماعی^۴: مؤلفه‌های توانمندساز خانواده در بُعد اجتماعی که در آن به عواملی که کل جامعه را در ارتباط با خانواده قرار می‌دهد، توجه می‌شود (آزادی، ۱۳۹۰).

خلاصه فصل اول

خانواده کوچک‌ترین واحد اجتماعی، اما مهم‌ترین آن است و دارای نظام عاطفی پیچیده‌ای است که چند نسل را در بر دارد، وفاداری، عضویت دائم و عاطفی بودن وجه تمایز آن با سایر نظام‌های اجتماعی است. خانواده همانند یک سیستم عمل می‌کند، اعضاء بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و از هم تأثیر می‌پذیرند.

1. Barker
2. Individual Dimension
3. Family Dimension
4. The Social Dimension

مهم‌ترین کارکرد خانواده، تأمین رشد و شکوفایی اعضای و تقویت پیوند اجتماعی است. در دوره کودکی شخصیت به‌طور اساسی شکل می‌گیرد و نقش خانواده در آن پررنگ می‌باشد. خانواده‌ها در جهت ارضاء نیاز جسمانی و سلامتی اعضای تلاش می‌کنند و از مهم‌ترین هدف‌های خانواده فراهم آوردن رشد و شکوفایی اعضای خود است و نیز فرایند جامعه‌پذیری در درجه اول در خانواده شکل می‌گیرد.

ساختار اصلی خانواده به دو شکل است، خانواده گسترده و خانواده هسته‌ای. خانواده گسترده معمولاً شامل دو یا چند خانواده هسته‌ای است ولی خانواده هسته‌ای شامل مرد، زن و بچه (بچه‌ها) است در حال حاضر بیشتر خانواده‌ها هسته‌ای هستند و روند به‌سوی هسته‌ای شدن بیشتر خانواده‌هاست. هر چه جوامع صنعتی‌تر شوند خانواده‌ها نیز بیشتر شکل هسته‌ای پیدا می‌کنند؛ و نیز هر چه جامعه، بیشتر صنعتی می‌شود امکان شکل‌گیری خانواده تک سرپرست و خانواده ازدواج مجدد بیشتر خواهد شد.

خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول

۱. سه ویژگی مهمی که خانواده را از سایر نظام‌های اجتماعی متمایز می‌کند کدام است؟

(الف) محبت، همکاری اقتصادی و وفاداری

(ب) وفاداری، تداوم عضویت و محبت

(ج) انتقال فرهنگ به فرزندان، تأمین نیازهای اولیه و پیش‌گیری از ناهنجاری‌ها

(د) رفع نیازهای بدنی، رشد و شکوفایی افراد و تأمین امنیت

۲. فراهم کردن تجربه، تولید نسل، و حفظ حریم و تابوها، انتقال فرهنگ به فرزندان

(انتقال عواطف، ارتباطات و...) ویژگی مهم خانواده از منظر کدام دانشمند است؟

(الف) ویرجینیا ستیر (ب) فروید

(ج) مینوچین (د) بوئن

۳. خانواده‌ای که از یک زن و مرد اصلی و فرزندان ازدواج نکرده آنان تشکیل می‌شود،

کدام است؟

(الف) گسترده (ب) هسته‌ای

(ج) خانواده ازدواج مجدد (د) خانواده تک والدینی

۴. از مؤلفه‌های توانمندساز خانواده نیست؟

الف) بُعد فردی ب) بُعد خانوادگی

ج) بُعد اجتماعی د) بُعد درونی

۵. به دنبال تغییرات در ساختار و نظام خانواده باعث شکل‌گیری چه چیزی شد؟

الف) خانواده تک والد و ازدواج مجدد

ب) خانواده بی‌سواد و درون‌گرا

ج) خانواده مشکل‌دار و خانواده هسته‌ای

د) خانواده توانمند و گسترده

۶. کدام بعد از مؤلفه‌های توانمندساز خانواده، کل جامعه را در ارتباط با خانواده مورد

توجه قرار می‌دهد؟

الف) بُعد فردی ب) بُعد اجتماعی

ج) بُعد عاطفی د) بُعد خانوادگی

خودآزمایی تشریحی فصل اول

۱. خانواده را تعریف کنید؟

۲. تفاوت خانواده‌های هسته‌ای و گسترده را بیان کنید؟

۳. تغییراتی که به دنبال صنعتی شدن در خانواده‌ها به وجود می‌آید را بیان کنید؟

۴. مراحل زندگی در خانواده را توضیح دهید؟

فصل دوم

آسیب شناسی خانواده

هدف کلی

هدف کلی این فصل آشنایی دانشجویان با مفهوم آسیب شناسی خانواده، اهمیت آسیب شناسی خانواده، عوامل مؤثر به آسیب های خانواده و انواع آسیب های خانواده است.

هدف های یادگیری

از دانشجویان انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری مطالب این فصل بتوانند:

۱. ملاک های سنجش رفتارهای آسیب زا را بشناسد.
۲. آسیب شناسی خانواده را شرح دهد.
۳. عوامل پیدایش آسیب های خانواده را شرح دهد.
۴. انواع آسیب های پیش روی خانواده ها را بشناسد.
۵. اهمیت آسیب شناسی خانواده را توضیح دهد.

مقدمه

اصطلاح آسیب شناسی معادل واژه pathology در زبان انگلیسی است، هدف از مطالعات آسیب شناسانه در حوزه های مختلف؛ تکمیل و یا تأمین فرایندهای سه گانه تشخیص، پیشگیری و یا درمان است که برآیند این فرایند پیشنهاد راه حل های مناسب برای رفع آسیب ها است (رضایی، ۱۳۸۷). مفهوم آسیب شناسی نخست در مباحث

پزشکی برای شناسایی امراض و بیماری‌های مربوط به اعضای بدن مطرح شد سپس این مفهوم وارد بحث‌های آسیب‌های اجتماعی و خانوادگی شد.

۱-۲ آسیب شناسی اجتماعی^۱

آسیب شناسی شاخه‌ای از دانش است که هدف از آن شناخت بیماری‌های روانی، جسمانی، اجتماعی و نحوه تکوین رشد و دگرگونی آنان است. آسیب شناسی اجتماعی درصدد بیان آسیب‌هایی همچون بزهکاری، فقر، بیکاری، تبهکاری اخلاقی و همراه با علل و شیوه‌های درمان آن است (نگارش، ۱۳۸۷).

رفتارهای نابهنجار و آسیب‌زا می‌تواند با ملاک‌های متعددی مورد بررسی قرار گیرد:

ملاک آماری: ازجمله ملاک‌های تشخیص رفتار نابهنجار، روش توزیع فراوانی خصوصیات متوسط است که انحراف از آن، غیرعادی بودن را نشان می‌دهد. کسانی که بیرون از حد وسط قرار دارند، افراد نابهنجار تلقی می‌شوند و رفتار آنان رفتاری غیرنرمال و انحرافی تلقی می‌شود.

ملاک اجتماعی: انسان موجودی اجتماعی است که باید در قالب الگوهای فرهنگی و اجتماعی زندگی کند. اینکه تا چه حد رفتار فرد با هنجارها، سنت‌ها و انتظارات جامعه و یا نهاد و سازمان خاصی مغایرت دارد (غفاری فارسانی، حیدری، غفاری فارسانی و غفاری فارسانی، ۱۳۹۵).

ملاک دینی: علاوه بر این، در یک جامعه دینی و اسلامی، معیار و مالک دیگری برای تشخیص رفتارهای بهنجار از نابهنجار وجود دارد؛ در جامعه دینی و اسلامی معیارهای فوق برای ارزش‌های اجتماعی است و در آنجا کارایی دارد. معیار تشخیص ارزش‌ها و هنجارهای دینی به‌وسیله آموزه‌های دینی تعیین می‌شود (طالبان، ۱۳۹۰).

۲-۲ آسیب شناسی خانواده

خانواده در مسیر دستیابی به هدف‌های خود همانند سایر پدیده‌های هستی با عوامل و موانع گوناگونی مواجه است که برخی از آن‌ها باعث انحراف یا مانع دستیابی آن به